

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ. — Ζητήματα όμηρικῆς ψυχολογίας. Αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι
καὶ οἱ νεφροί, ὑπὸ Θεοφίλου Βορέα.*

Αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι καὶ οἱ νεφροὶ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. — Πρὶν ἢ ἐπιστημονικῇ ἔρευνα διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν νεωτέρων σοφῶν καθορίσῃ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα καθόλου ὡς ἔδραν τῆς λειτουργίας τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἐκράτησε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἡ δόξα, καθ' ἣν ἡ καρδία καὶ ἄλλα τινὰ τῶν σπλάγχχνων γίνονται ὄργανα ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Κατὰ τὴν ἀφελεστέραν ταύτην τῶν ἀνθρώπων ἀντίληψιν ἡ καρδία γινώσκει, διανοεῖται, συναισθάνεται, ὀρέγεται· τὸ ἦπαρ εἶναι κέντρον τῆς λύπης, τῆς ἐπιθυμίας, τῆς μαντικῆς δυνάμεως· ἡ χολὴ γίνεται ἀφετηρία τῆς ὀργῆς· ἄλλα σπλάγχχνα εἶναι ἔδρα ψυχικῶν λειτουργιῶν παραπλησίων. Φέρεται δὲ ἡ ὑπόληψις αὕτη περὶ τῶν σπλάγχχνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ παρ' ἄλλοις προηγμένοις καὶ ἀπαιδεύτοις λαοῖς, ζῆ δὲ κατὰ παράδοσιν καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ τῇ φιλολογίᾳ τῶν νῦν προηγμένων ἀνθρώπων, ἂν καὶ ἡ ἐπιστήμη πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀπέδειξεν, ὅτι μόνον ἔμμεσον ῥοπὴν δύναται νὰ ἔχη τῶν σπλάγχχνων ἡ λειτουργία ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον, ῥοπὴν, ἣτις γίνεται φανερὰ κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αὐτῶν μάλιστα καὶ τὰς νόσους¹. Δὲν ἰσχύουσι δὲ παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς αἱ αὐταὶ περὶ τῶν εἰρημένων σπλάγχχνων δοξασαίαι, ὡς δεικνύουσιν αἱ πίστεις καὶ αἱ δεισιδαμονίαι καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν, ἔτι δὲ πρὸς τοῦτοις αἱ φιλολογίαι, ἐν αἷς εἶναι καταθεθειμένος τῶν προηγμένων ὁ πνευματικὸς βίος, καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης ἐν πολλοῖς. Οὕτως, ἔνα περὶ τινῶν μόνον σπλάγχχνων εἴπωμεν, ἡ καρδία εἶναι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς ὄργανον κατὰ τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τῶν όμηρικῶν χρόνων, καὶ τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Ῥωμαίους καὶ πάντας, ὡς εἰπεῖν, τοὺς λαοὺς. Ὡσαύτως δὲ τὸ ἦπαρ καὶ ἡ χολή. Αἱ δὲ φρένες, ἥτοι τὸ διάφραγμα, δῆλον ὅτι ὁ μῦς, ὅστις τὸ κύτος τοῦ θώρακος χωρίζει ἀπὸ τοῦ κύτους τῆς κοιλίας, πκρὰ τοῖς Ἕλλησι φέρονται ὡς ἔδρα ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἔτι δὲ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις (praecordia). Οἱ δὲ νεφροὶ παρὰ μόνοις τοῖς Ἑβραίοις λέγονται ῥητῶς ψυχικῶν φαινομένων ὄργανα, εἰκάζεται δὲ μόνον ὅτι ὑπελήφθησαν καὶ νῦν ἔτι ὑπολαμβάνονται ὡς τοιαῦτα καὶ παρὰ τισι τῶν βαρβάρων καὶ ἀρχηγόνων ἀνθρώπων². Κατὰ τοὺς Ἑβραίους οἱ νεφροὶ

* TH. BOREAS.—Homerische Seelenfragen. Die Seelentätigkeiten und die Nieren.

¹ Πρὸβλ. Θ. ΒΟΡΕΑ, Ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγχχνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς, ἐν Τεσσαρακονταετηρίδι τῆς καθηγεσίας Κ. Σ. Κόντου, 1909, σελ. 418 κ. ἐξ., 439 κ. ἐξ.

² Αὐτόθι, σελ. 421 κ. ἐξ.—WAITZ, Anthropologie d. Naturvölker², 1877.—BASTIAN, Vergl. Psychologie, 1886.—TYLOR, Primitiv Culture³, 1891.—WUNDT, Völkerps. IV, 1⁴, 1926, σ. 78 κ. ἐξ.—FRAZER The Golden Bough, πολλαχού.—F. DELITZSCH, System de bibl. Psychologie², 1861.

γίνονται παντοίων σφοδρῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων ἀφετηρία, οἷον τῆς βαθείας λύπης¹, τῆς μεγάλης χαρᾶς², τοῦ σφοδροῦ πόθου³, τῆς ἀκρας ὀργῆς⁴, τῶν λογισμῶν⁵, τῆς μαντικῆς δυνάμεως⁶ καὶ ἄλλων τοιούτων. Παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλησιν οὐδὲν μαρτυρεῖ ὅτι οἱ νεφροὶ ἐνομίσθησαν ὄργανα ψυχικῶν φαινομένων.

Ἡ γνώμη τοῦ Wundt.— Ἄλλ' ὁ πολὺς φιλόσοφος καὶ ψυχολόγος Wundt ἐν τῇ Κοινωνικῇ ψυχολογίᾳ του, ἣτις εἶναι τανῦν ὁ πλουσιώτατος θησαυρός, ἐν ᾧ τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐξετάζονται, διὰ μακροτέρων ἀνερευθῶν καὶ τὰ κατὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ τοὺς λόγους ἀνιχνεύων, οἵτινες ἔπεισαν τοὺς ἀρχηγόνους καὶ ἀφελέστερον παρατηροῦντας τὰ πράγματα ἀνθρώπων νὰ ὑπολάβωσι τὰ σπλάγχχνα καὶ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος ὡς ἔδρας καὶ ὄργανα τῆς ἐκδηλώσεως τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, σπουδάζει νὰ δείξῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς νεφροὺς ὑπέλαθον ἔδραν ψυχικῆς δυνάμεως. Οἱ νεφροὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι, κατὰ τὸν εἰρημένον σοφόν, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου φαίνονται ὅτι εἶναι ἔδρα τῆς διανοουμένης ψυχῆς «Sitz der überlegenden Seele»⁷. Λόγους δ' ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης μαρτυροῦντας παρατίθεται ὁ Wundt τοὺς ἑξῆς.

1) Ὅτι, ἂν μὴ μνημονεύωνται ῥητῶς οἱ νεφροὶ παρ' Ὀμήρῳ, αἰτία τούτου εἶναι ὅτι οἱ ὀμηρικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ διαστέλλωσιν ἀκριβῶς τὰ διάφορα σπλάγχχνα⁸.

2) Ὅτι οἱ νεφροὶ ἐν τοῖς ὀμηρικοῖς ἔπεσι περιλαμβάνονται πιθανώτατα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν φρενῶν, αἵτινες εἶναι τὸ κύριον ὄργανον τῆς διανοουμένης ψυχῆς. Ἐνδέχεται δὴλα δὴ, κατὰ Wundt, αἱ παρ' Ὀμήρῳ φρένες νὰ μὴ σημαίνωσι μόνον τὸ διάφραγμα, ὡς ὥρισεν ἔπειτα ὁ Πλάτων (Τίμ. 70 Α) καὶ ἐκδέχονται οἱ τοῦ Ὀμήρου ἐρμηνευταί, ἀλλὰ τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῶν ὀργάνων τῆς κοιλίας, ὅσα κεῖνται παρὰ τὸ διάφραγμα, ἰδίᾳ τοὺς νεφροὺς καὶ τὰ περὶ αὐτοὺς σπλάγχχνα καὶ τὸ γεννητικὸν σύστημα⁹.

3) Ὅτι τῶν φρενῶν ἡ σημασία παρ' Ὀμήρῳ περιωρίσθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐδήλωσαν αὐταὶ μόνον τὸ διάφραγμα, τοῦτο δὲ διότι τὸ διάφραγμα συνάπτεται μάλιστα πρὸς τὴν ἀναπνοήν, πρὸς ἣν καθ' Ὀμηρον ταυτίζεται κυρίως ἡ ψυχὴ. Ἐξ ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου περιωρίσθη καὶ τῶν ἄλλων σπλάγχχνων, τῶν μετὰ τῶν φρενῶν συνδεδεμένων, ἡ ψυχικὴ ἐννοια, ὑπεχώρησε δὲ μάλιστα ἡ ψυχικὴ σημασία τῶν νεφρῶν¹⁰.

4) Ὅτι παραπλήσιόν τι συνέβη παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προκειμένου περὶ

¹ Ψ. 72, 21.

² Ἰωδ 16, 13 κ. ἄ.

³ Ἰωδ 19, 27.

⁴ Α' Μακκαβ. 2, 24.

⁵ 4. Ψ. 7, 10 κ. ἄ.

⁶ Ἰωδ 38, 36. Πρὸς Delitzsch, ἐν τῷ εἰρ. βιβλ., σελ. 264.

⁷ Völkerpsychologie IV, 1⁴, 1926, σελ. 91.

⁸ Αὐτόθι, σελ. 92, 2.

⁹ Αὐτόθι, σελ. 92, 118.

¹⁰ Αὐτόθι, σελ. 93.

τῶν νεφρῶν. Ἐν μόνοις, λέγει ὁ Wundt, τοῖς χωρίοις τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἅτινα ὑπὸ τῆς κριτικῆς θεωροῦνται ἀρχαιότερα, φέρονται οἱ νεφροὶ ὡς ἔδρα ψυχικῶν φαινομένων καὶ ἐνεργειῶν, οὐχὶ δ' ἐν τοῖς νεωτέροις βιβλίοις αὐτῆς, οὐδ' ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ· διότι τὸ γνωστὸν χωρίον τῆς Ἀποκαλύψεως «καὶ γινώσκονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ ἐρευρῶν νεφροὺς καὶ καρδίας» (β', 23), ἐλέχθη προδήλως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ τοῦ ψαλμοῦ «ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεὸς» (7,10)¹. 5) Ὅτι καὶ τὸ ὁμηρικὸν φρένες ἀμφιμέλαινα (Ἰλιάδ. Α 103 κ. ἄ.) περὶ τῶν νεφρῶν καὶ τοῦ ἥπατος δύναται μᾶλλον νὰ κυριολεκτῆται ἢ περὶ τοῦ διαφράγματος². 6) Ὅτι καὶ αἱ παρ' Ὀμήρῳ θυσίαι καὶ ἄλλα τινὰ ἔθιμα ὑποδηλοῦσι τὴν ψυχικὴν δύναμιν τῶν νεφρῶν³. 7) Ὅτι τοὺς νεφροὺς ὡς ἔδραν ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ δὴ τῆς διανοουμένης ψυχῆς παρ' Ἑλλησι μνημονεύει ὁ λεξικογράφος Σουΐδας λέγων «νεφροὶ οἱ λογισμοί, ἐπειδὴ τὰς ὑπογαστρίους ὀρέξεις διεγείρουσιν ἐντεῖθεν κινεῦνται τῆς ἐπιθυμίας οἱ λογισμοί»⁴.

Ἀνάκρισις τῆς γνώμης ταύτης.—Καὶ ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς ἐρευνητής. Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἡ γνώμη αὕτη περὶ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας ψυχικῶν λειτουργιῶν παρ' Ἑλλησι δὲν εἶναι πιθανή. Καὶ δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκληφθῶσιν οἱ νεφροὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἔδρα ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι πανταχοῦ γῆς τὰ αὐτὰ φαινόμενα ἄγουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν αὐτῶν πίστεων καὶ δοξασιῶν. Ἐζητήσαμεν ἄλλοτε νὰ δεῖξωμεν ὅτι τὰ φαινόμενα, ἅτινα παρ' ἄλλοις λαοῖς συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς εἰς τὴν μετεμφύχωσιν πίστεως, ἤγαγον πιθανῶς καὶ τοὺς Ἑλληνας νὰ πλάσωσι τὸν μῦθον τὸν περὶ μετενσωματώσεων καὶ περιπολήσεων τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον ἄνευ ξένης ἐπιδράσεως, τῶν Ἰνδῶν ἢ τῶν Αἰγυπτίων, ὡς ἰσχυρίσθησαν ἄλλοι⁵. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι φαινόμενά τινα ἠδύναντο νὰ γίνωσιν ἀφετηρία τῆς δόξης περὶ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας ψυχικῶν φαινομένων. Οὕτως ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ γεννητικὸν σύστημα μεγάλην ἔχει ῥοπὴν ἐπὶ τὰς συγινήσεις καὶ καθόλου τὸν ψυχικὸν βίον· ἔτι δὲ ἡ πρὸς τὸ γεννητικὸν σύστημα σύνδεσις τῶν νεφρῶν διὰ τῶν οὐρητήρων. Ὅρθον φαίνεται τὸ τοῦ Wundt, ὅτι ἡ ἀρχέγονος ἀνατομικὴ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ νομίση ὅτι οἱ οὐρητήρες συνδέουσι στενωτέρον τὸ γεννητικὸν σύστημα πρὸς τοὺς νεφρούς⁶. Καὶ ὅτι μὲν ἡ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ῥοπὴ ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον πάλαι παρατηρήθη, δηλοῦσιν οἱ

¹ Αὐτόθι.

² Αὐτόθι, σελ. 93, 1.

³ Αὐτόθι, σελ. 90. 299 κ. ἄ.

⁴ *Εκδ. GAISFORD-BERNHARDY II, 971. — WUNDT, Αὐτόθι, σελ. 91.

⁵ Θ. ΒΟΥΡΕΑ Ἡ ἀρχὴ τῆς περὶ μετεμψυχώσεως δόξης τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐν Ἐπετηρῇ Πανεπιστημίου, 1913, σελ. 315 κ. ἑξ.

⁶ Ἐν τῷ εἰρ. βιβλ., σελ. 89.

Ἑβραῖοι, παρ' οἷς ἡ λέξις *rachamîm*, ἥτις μεταφορικῶς τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν οἰκτον δηλοῖ, κυρίως σημαίνει τὴν μήτραν¹. Ὅτι δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας ἀπεδέχοντο συνάφειάν τινα τῶν γεννητικῶν ἀδένων καὶ τῶν νεφρῶν, ὑποδηλοῦσι τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν *Λυσιστράτῃ*.

ποῖος γὰρ νεφρὸς ἂν ἀντίσχοι,
ποία ψυχὴ, ποῖοι δ' ὄρχεις,
ποία δ' ὄσφυς; ποῖος δ' ὄρορος
κατατεινόμενος
καὶ μὴ βινῶν τοὺς ὄρθρους;²

Ἄλλ' ὅτι καὶ πράγματι οἱ Ἕλληνας, ὡς οἱ Ἑβραῖοι, ὑπέλαβον τοὺς νεφροὺς ἔδραν ψυχικῶν λειτουργιῶν, οὐδαμῶθεν μαρτυρεῖται, οἱ δὲ λόγοι τοῦ Wundt, καθ' οὓς καὶ ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου οἱ νεφροὶ εἶναι ὄργανα τῆς ψυχῆς, οὐδὲν ἀποδεικνύουσι καθ' ἡμᾶς. Δῆλον δὲ ἐκ τῶν ἐξῆς·

1) Δὲν φαίνεται ὀρθὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Wundt λεγόμενον, ὅτι οἱ ὀμηρικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ διαστείλωσιν ἀκριβῶς τὰ διάφορα σπλάγχνα. Περὶ τοῦ ἐναντίου πείθουσιν ἡμᾶς τὰ ὀμηρικά ἔπη, ἐν οἷς καὶ τὰλλα σπλάγχνα σαφῶς διαστέλλονται καὶ οἱ νεφροὶ δὲν ἀγνοοῦνται. Γνωστότατον εἶναι τὸ χωρίον τῆς Ἰλιάδος, ἐν ᾧ περὶ τοῦ Ἀστεροπαίου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως φονευθέντος, λέγεται·

Ἄλλὰ πρὶν Ἀχιλεὺς σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπηύρα
γαστέρα γὰρ μὴν τύψε παρ' ὀμφαλόν, ἐκ δ' ἄρα πᾶσαι
χύντο χαμαὶ χολάδες· τὸν δὲ σκότος ὄσσε κάλυψεν
ἀσθμαίνοντ'².

¹ Πρβλ. GESENIUS, Hebr.-Aram. Wört.,¹² σελ. 728. — FR. DELITZSCH, Bibl. Psychol., σ. 266 κ. ἐξ.

² Στίχ. 961 κ. ἐξ. — Ἄλλὰ δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ τοῦ Θερακυροῦ, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οἱ νεφροὶ ταυτίζονται πρὸς τοὺς ὄρχεις (ἐν λέξει νεφρός), διότι ἡ διαστολὴ εἶναι σαφής. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ τοῦ κωμικοῦ Φιλιππίδου (παρ' Ἀθην. Θ', 384 c)

ἔπειτ' ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἦκ' ὄρχεις φέρων
πολλούς. τὰ μὲν οὖν γύναια τᾶλλ' ἠκίζετο,
ἢ δ' ἀνδροφόνος Γνάθαινα γελάσασα * *
«καλοί γε», φησὶν, «οἱ νεφροί, νῆ τὴν φίλην
Δήμητρα» καὶ δὴ ἄρπασασα κατέπιεν

ἐπὶ τὸ σεμνότερον, ὡς φαίνεται, οἱ ὄρχεις ὀνομάσθησαν νεφροί. Καὶ ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ Εὐστάθιος· «Δῆλον οὖν ἐν τούτοις ὅτι οὐ κυριολεκτικῶς ἡ Γνάθαινα ἐλάλησεν, ἀλλ' ἐσεμολόγησεν εὐφημότερον τοὺς ὄρχεις ὡς νεφροὺς διὰ τὰς αἰδουμένας γυναικας» (Εἰς Ἰλιάδ. 1231, 41). Καὶ ὁ Wundt δὲ νομίζει ὅτι κατὰ τοὺς Ἕλληνας νεφροὶ λέγονται καὶ οἱ ὄρχεις (ἐν τῷ εἰρ. βιβλ., σελ. 91).

τὸν μὲν ἄρ' ἐγγέλυές τε καὶ ἰχθύες ἀμφεπέοντο,
δὴ μὲν ἐρεπτόμενοι ἐπινεφρίδιον κείροντες¹.

Πολὺ ὀρθότερον ἢ νεωτέρα ἀνατομικὴ θαυμάζει τὸν ποιητὴν διὰ τὴν ἀκριβείαν, μεθ' ἧς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ δὴ καὶ τὰ σπλάγγνα περιγράφει². Συνετέλεσε δὲ πάντως εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν σπλάγγνων γνώσιν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἢ πείρα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, πρῶτιστα δὲ πάντων τὰ σφαζόμενα καὶ θυσιαζόμενα ζῷα, ἴσως δὲ καὶ ἡ σπλαγγνοσκοπία, ἣτις δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἐκ παλαιστάτου χρόνου ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἔτι δὲ ἡ ἰατρικὴ παρατήρησις, ἣτις ἀείποτε ὑπῆρξε σύντροφος τοῦ ἀνθρώπου.

2) Οὐδὲν πείθει ὅτι οἱ νεφροί, ὡς λέγει ὁ Wundt, ἐν τοῖς ὀμηρικοῖς ἔπεσι νοοῦνται μετὰ τῶν φρενῶν. Εἶναι ἴσως ἀληθὲς ὅτι παρ' Ὀμήρῳ αἱ φρένες κείνται καὶ ἐπὶ εὐρυτέρας ἐννοίας· οὕτως ὅταν ὁ ποιητὴς λέγῃ ἐν φρεσὶ θυμὸς³, ἦτορ ἐνὶ φρεσίν⁴. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὁ ποιητὴς μετὰ τῶν φρενῶν ἐνόει καὶ τοὺς νεφρούς, ὡς εἰκάζει ὁ Wundt, καὶ ὑπελάμβανεν αὐτοὺς ἔδραν ψυχικῶν φαινομένων, ἔπρεπεν ἐνίοτε νὰ γίνηται τούτων καὶ ἰδιαιτέρα μνεῖα, ὡς γίνεται τοῦ ἥπατος καὶ τῆς καρδίας, ἣτις κατὰ τὰς παρατεθειμένας φράσεις νοεῖται μετὰ τῶν φρενῶν. Καὶ ὅμως τοὺς νεφρούς οὐδαμοῦ ῥητῶς μνημονεύουσι τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ὡς ἔδραν ψυχικῶν φαινομένων.

3) Πλὴν τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν πῶς, ἐὰν οἱ νεφροὶ ἐνοοῦντο παρ' Ὀμήρῳ μετὰ τῶν φρενῶν, ὡς λέγει ὁ Wundt, ἦτο δυνατόν, ἀφ' οὗ περιωρίσθη τῶν φρενῶν ἡ σημασία καὶ ἐδήλωσαν αὐταὶ τὸ διάφραγμα, νὰ ἀμαυρωθῇ ἢ ἐκλίπη παντάπασιν ἡ δοξασία περὶ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ δὲν συνέδη τοῦτο οὔτε ἐπὶ τῆς καρδίας οὔτε ἐπὶ τοῦ ἥπατος οὔτε ἐπὶ ἄλλων σπλάγγνων. Τῷ ὄντι καὶ ἡ καρδία καὶ τὸ ἥπαρ, ἵνα μόνον περὶ τούτων εἴπωμεν, ὄχι μόνον παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡσιόδῳ νομίζονται ὄργανα ψυχικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἔπειτα, περὶ δὲ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας δυνάμεως ψυχικῆς οὐδαμοῦ γίνεται μνεῖα⁵.

4) Δὲν φαίνονται ἀκριβῆ καὶ ὅσα ὁ Wundt λέγει περὶ τῶν νεφρῶν παρ' Ἑβραίοις,

¹ Φ 179 κ. ἐξ. 204.

² Πρβλ. DAREMBERG, La médecine dans Homère, 1865 — HAESER, Gesch. d. Medizin I², σελ. 64 κ. ἄ.—O. KÖRNER, Wie entstanden die anatom. Kenntnisse in Ilias u. Odyssee? ἐν Münchener Medizin. Wochenschr. 46, 1922, ἀρ. 42, σελ. 1484 κ. ἐξ.

³ Ἰλιάδ. Θ 202 κ. ἄ.

⁴ Ἰλιάδ. Τ 169 κ. ἄ.

⁵ Θ. ΒΟΡΕΑ. Ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγγνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς, ἐν Τεσσαρακονταετηρίδι τ. καθηγ. Κ. Κόντου, σελ. 423 κ. ἐξ. 431 κ. ἐξ. Οὐδ' ὁ Γαληνός, ὅστις τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐπιμελῶς ἐξετάζει, μνημονεύει τοὺς νεφρούς ὡς ἔδραν ψυχικῶν λειτουργιῶν.

ἔτι ἡμαυρώθη ἡ ψυχικὴ σημασία αὐτῶν ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις. Ἡ δόξα περὶ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς εὐρίσκεται ὄχι μόνον ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ἀποκαλύψεως, ἔπερ ἀναγράφει ὁ Wundt, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀ' Μακκαβαίων, ἐνθα λέγεται περὶ τοῦ Ματταθίου «καὶ ἐτρόμησαν οἱ νεφροὶ αὐτοῦ καὶ ἀνήνεγκε θυμὸν κατὰ τὸ κῶϊμα κτλ.»¹, ἐνθα οἱ νεφροὶ παρίστανται ὡς ἔδρα τῆς σφοδρᾶς ὀργῆς².

5) Οὐδὲ ἡ ἐρμηνεία, ἣν ὁ Wundt δίδει εἰς τὸ ὀμηρικὸν φρένες ἀμφιμέλαιναί, εἶναι ἀσφαλῆς, οὐδὲ συντελεῖ εἰς κατοχύρωσιν τῆς γνώμης, ἣν εἰσάγει οὗτος περὶ τῶν νεφρῶν. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν τὰς πολλαπλᾶς περὶ τῆς εἰρημένης φράσεως ἀμφισθητήσεις, οὐδὲ θὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς μεταφορικῆς ἐκδοχῆς, καθ' ἣν αἱ φρένες ἐνταῦθα δηλοῦσι τὸν νοῦν τὸν ὑπὸ τῆς ὀργῆς σκοτιζόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἂν αἱ φρένες ἐν τῇ φράσει ταύτῃ νοηθῶσι κυριολεκτικῶς, τί ἄλλο δύναται νὰ δηλοῖ τὸ φρένες ἀμφιμέλαιναί ἢ ἔτι αἱ φρένες εἶναι πανταχόθεν μέλαιναί, πανταχόθεν σκοτειναί; Ἐὰν δὲ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διατί φρένες ἐν τῇ φράσει ταύτῃ πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον τὸ ἦπαρ καὶ οἱ νεφροί, ὡς λέγει ὁ Wundt, οὐχὶ δὲ τὸ διάφραγμα, ἀφ' οὗ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τᾶλλα σπλάγχνα, εἶναι πανταχόθεν σκοτεινὸν ὡς κείμενον ἐν τῷ βάθει τοῦ θώρακος; Οὐδεὶς, νομίζομεν, προσκρούει εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Εὐσταθίου, λέγοντος ἔτι αἱ φρένες ὀνομάσθησαν ἀμφιμέλαιναί ὡς κείμεναι ἐν τῷ σκότει τοῦ θώρακος, ἢ εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ Helbig καὶ τοῦ Buchholz καὶ ἄλλων, οἵτινες διδάσκουσιν ἔτι ἀμφιμέλαιναί ὀνομάζονται αἱ φρένες, ἐπειδὴ περὶ αὐτὰς ὑπάρχουσι σπλάγχνα βαθὺ ἐρυθρὸν χρῶμα ἔχοντα, σχεδὸν μέλαν, ὡς τὸ ἦπαρ καὶ τᾶλλα³.

Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ῥητῶς διδάσκει ὁ ποιητὴς ἔτι αἱ φρένες κεῖνται ἄνωθεν τοῦ ἥπατος. Ἐν Ἰλιάδι λέγεται

καὶ βάλε Φανσιᾶδην Ἀπισάονα ποιμένα λαῶν

ἥπαρ ὑπὸ πραπίδων⁴,

Εἶναι δὲ γνώριμον ἔτι πραπίδες καὶ φρένες ταῦτ' ἀδύναται παρὰ τῷ ποιητῇ.

Οὐχὶ δὲ ὀρθῶς ὁ Wundt ἐπικαλούμενος τὸ τοῦ Ἡσυχίου «φρένες μέρος τι τῶν ἐντοσθίων τὸ ὑπὸ τῷ ἥπατι κείμενον· τὸ διάφραγμα τοῦ στήθους» ζητεῖ νὰ εὔρη ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς γνώμης του. Διότι ὁ λεξικογράφος φρένας λέγει περιφανῶς τὸ διάφραγμα, σφάλλεται δὲ μόνον περὶ τὴν θέσιν τοῦ διαφράγματος, νομίζων ἔτι κεῖται κάτωθεν τοῦ ἥπατος⁵.

6) Ἄλλ' ὄχι μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐπάγεται ὁ Wundt ἐκ τῶν παρ' Ὀμήρω

¹ 2, 24.

² Πρβλ. καὶ DELITZSCH, Bibl. Psychol., σελ. 269.

³ Πρβλ. Θ ΒΟΡΕΑ. Ἡ δόξα κτλ., ἐν Τεσσ. σελ. 454.

⁴ Ἰλιάδ. Δ 578.

⁵ Πρβλ. WUNDT ἐν τῷ εἰρ. βιβλ., σελ. 92, 2.

θυσιῶν καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν ἐθίμων οὐδὲν ἀποδεικνύουσι περὶ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς. Νομίζει ὁ Wundt, ὅτι ἐν ταῖς παρ' Ὀμήρῳ θυσίαις τὰ κρέατα τῶν μηρῶν περικαλύπτονται ὑπὸ κνίσσης ἤτοι πιμελῆς, διότι δῆθεν ἡ πιμελὴ εἶναι εὐάρεστος εἰς τοὺς θεοὺς ὡς ἔχουσα σχέσιν πρὸς τοὺς νεφροὺς καὶ ἐμφαίνουσα τὴν θυσίαν τῆς ψυχικῆς δυνάμειος τῆς ἐδρευούσης ἐν αὐτοῖς¹. Συνδυάζων δὲ πρὸς ταῦτα τὴν χρῆσιν κυάμων ἐν τοῖς περιάπτοις ἢ φυλακτηρίοις καὶ ταῖς νεκρικοῖς τελεταῖς καὶ ταῖς διαιτητικαῖς διατάξεσι διδάσκει, ὅτι ἐν τοῖς ἐθίμοις τούτοις οἱ κύαμοι ἐπέχουσι θέσιν νεφρῶν καὶ εἰκάζει ὅτι ἀντὶ τῶν νεφρῶν, ὧν ἐν παλαιότεροις χρόνοις ἐγένετο χρῆσις, εἰσῆχθησαν οἱ κύαμοι ἀφ' ὅτου προαχθέντος τοῦ βίου ἀντὶ τῶν ζώων ἀντικατεστάθησαν φυτὰ καὶ καρποὶ, καὶ ὅτι οἱ κύαμοι καθιερώθησαν ἀντὶ τῶν νεφρῶν διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς αὐτούς². Ἴνα δ' ἐπιρρώσῃ τὴν γνώμην ταύτην, παραβάλλει πρὸς ταῦτα ἀρχηγόνων καὶ ἀγρίων λαῶν δεισιδαιμονίας, οἷον αὐτοχθόνων τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οἵτινες ἐν τοῖς φυλακτηρίοις φέρουσι τεμάχιον νεφροῦ ὡς ἀμυντήριον κατὰ φαρμακειῶν καὶ γοητειῶν, ἔτι δὲ ἀνθρωποφάγων ἔθιμα, οἵτινες κατὰ προτίμησιν τρώγουσι τὸ κρέας καὶ τὸ λίπος τὸ κατὰ τοὺς νεφροὺς. Ἐν τοῖς ἐθίμοις τούτοις, λέγει ὁ Wundt, ὑπόκειται πιθανῶς ἡ δοξασία περὶ τῶν νεφρῶν ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς· οἱ τῶν θυμάτων τοὺς νεφροὺς τρώγοντες κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην, ἀνθρωποφάγοι νομίζουσι κατὰ πάσαν πιθανότητα ὅτι λαμβάνουσι τὴν δύναμιν αὐτῶν. Τέλος δ' ἐπικαλεῖται ὁ Wundt καὶ τὰς τῶν Ἑβραίων δοξασίας περὶ τῶν νεφρῶν³. Ἄλλ', ὅπερ εἶπομεν, οὐδὲ ταῦτα ἐνισχύουσι τὴν γνώμην τὴν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς εἰσαγομένην. Διότι τὰ μὲν τῶν Ἑβραίων περὶ τῆς ψυχικῆς σημασίας τῶν νεφρῶν διδάγματα εἶναι σφαιρόστατα, ὅσα δὲ λέγει ὁ Wundt περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ θυσιῶν εἶναι ἀπλαῖ εἰκασίαι. Ἀναπόδεικτα δὲ εἶναι καὶ τὰ περὶ τῶν κυάμων, πρὸς οὓς παρ' Ἑλλήσι τὰ γεννητικὰ μόρια συνήθως παραβάλλονται, οὐχὶ οἱ νεφροὶ⁴. Περιττὸν δὲ νᾶ εἶπωμεν ὅτι καὶ ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐθίμοις τῶν ἀγρίων δὲν εἶναι φανερὰ ἡ ψυχικὴ δύναμις τῶν νεφρῶν.

7) Ἄλλ' ἤκιστα πάντων μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Wundt τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα, ἐξ οὗ ὠρμήθη, ὡς φαίνεται, ἡ ὄλη περὶ τῶν νεφρῶν παρ' Ἑλλήσι διδασκαλία του. Λέγει μὲν ὁ λεξικογράφος τοῦ Βυζαντίου «νεφροί· οἱ λογισμοί», ἀλλὰ τοὺς νεφροὺς ὡς ἔδραν τῶν λογισμῶν ἐρμηνεύων ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὄχι τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὰ τῶν Ἑβραίων, καθ' οὓς, ὡς πολλὰκις εἶπομεν, περιφανῶς εἶναι οἱ

¹ Αὐτόθι, σελ. 90.

² Αὐτόθι, σελ. 299.

³ Αὐτόθι, σελ. 89.

⁴ Περὶ τούτου τοῦ ζητήματος θά διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

νεφροὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν ἔδρα καὶ δὴ καὶ τῶν λογισμῶν. Ὀρμᾶται δ' ὁ Σουίδας ταῦτα λέγων ἀπὸ τοῦ Θεοδωρήτου, τοῦ πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας¹.

ZUSAMMENFASSUNG

Verfasser will zeigen, dass Wundts Meinung, nach welcher die Nieren bei den Griechen seit Homers Zeiten die Bedeutung eines Seelenträgers zukomme, aus folgenden Gründen nicht anzunehmen ist: 1) In den homerischen Gedichten werden die Nieren nie als Seelenträger erwähnt. 2) Fielen die Nieren unter den Begriff der φρένες, wie Wundt meinte, so hätten sie auch für sich in seelischer Bedeutung vorkommen müssen, wie das Herz und andere Eingeweide, die manchmal auch von dem Begriff der φρένες umfasst werden. 3) Wären die Nieren bei Homer ein Sitz seelischer Tätigkeit, so hätte diese Bedeutung nicht seit Homers Zeiten verdunkelt werden oder verschwinden können. 4) Bei den Hebräern erscheinen die Nieren im ganzen Alten Testament als Seelenträger. 5) Das homerische φρένες ἀμφιμέλαιναι geht viel mehr auf das Zwerchfell als auf Nieren und Leber. 6) Die homerischen Opfer und andere Sitten, in denen Wundt eine Bestätigung seiner Meinung zu finden meinte, erweisen nichts für die Nieren als Sitz seelischer Kraft bei den Griechen seit Homers Zeit. 7) Am wenigsten spricht für die Annahme des grossen Philosophen und Psychologen Suidas Stelle «νεφροί· οἱ λογισμοί», da diese Stelle sich auf die hebräische, nicht auf die griechische Seelenlehre bezieht.

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ.— Περὶ μεταβιβαστικῆς διαθέσεως πολλῶν ρημάτων², ὑπὸ
κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ὅπως ἤδη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Στωϊκῶν παρετηρήθη, ἔκφρασις τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, τῆς διανοίας, ἤτοι τῶν ἐν τῇ ψυχῇ ὑπαρχουσῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' οὔτε ὁ ἐνδιάθετος οὗτος λόγος, ὁ ἐσωτερικὸς διάκοσμος τῶν ψυχῶν τῶν λαῶν εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὁ αὐτός: θρησκεία, βιοτικά καὶ συνήθειαι, παλαιαὶ παραδόσεις κλπ. ἄγουν ἀναγκαιῶς εἰς διαφόρους παραστάσεις καὶ εἰς διάφορον ἔκφρασιν αὐτῶν, οὔτε ἢ διὰ τοῦ προφορι-

¹ Πρβλ. καὶ Σουίδαν, ἔκδ. Gaisford-Bernhardy II, 971, σχόλιον· καὶ Θεσαυρόν, ἐν λέξει νεφρός.

² Τὰ ῥήματα τῆς διαθέσεως ταύτης οὔτε παρ' ἡμῖν οὔτε παρ' ἄλλοις ἐξητάσθησαν μέχρι τοῦδε πάντα ὁμοῦ ὡς τάξις ἰδίας διαθέσεως. Συνήθως συνεξετάζονται παρ' ἡμῖν μετὰ τῶν διαμέσων λεγόμενων ἄλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι τὸ οἰκοδομοῦμαι οἰκίαν, διδάσκομαι τὸν υἱόν κττ. διαφέρουσι τοῦ ποιῆσαι τινὰ ὕδωρ, μαῖνω τινὰ κλπ. Διὰ τοῦτο ἐξετάζομεν ἐνταῦθα πάντα τὰ ἐκφράζοντα τὴν ἐννοιαν ταύτην ὁμοῦ, ὡς ἰδιαιτέραν τάξιν.